

La Garriga:

Alguns aspectes de la revolució i guerra del període 1936-39, basats en documents de l'Arxiu Municipal

Joan Garriga i Andreu
Octubre 1978

Aspectes Generals

Segons les dades existents a l'Arxiu Històric Municipal, la població garriguenca de 30 d'abril de 1936 era de 3.408 persones. Temps després, les dades ens donen la xifra de 6.041 a 31 de desembre de 1938 i la de 5.439, l'1 de gener de 1939. El punt màxim de població correspondria a l'any 1938, i les estadístiques i dades escrites i orals sobre aquest punt ens parlen d'una xifra d'entre 8.000 i 10.000 habitants. Tot i sent difícilment manejables i fiables les dades totals, sens dubte es pot afirmar que la població augmentà considerablement, duplicant, i molt més, la seva xifra d'inicis del conflicte, a causa, especialment, de l'allau de refugiats i evacuats que s'instal·laren a la Garriga. La població baixà, l'any 1940, a la xifra de 3.380 persones, quantitat força igual entre la de dret i la de fet.

Quant a l'aspecte agrícola, cal anotar que hi havia grans extensions de terreny, que pertanyien a unes quantes famílies d'antic avior a la població, i que també hi havia petites propietats agrícoles, conreades pels seus posseïdors amb els típics conreus mediterranis, com vinya i olivera, a més del blat, civada i ordi.

Per un document datat a 9 de febrer de 1937, sabem que la relació de treballadors de la terra a jornal, existents abans del 19 de juliol de 1939, era la següent: 4 en terrenys de menys de 20 Ha; 7 de 20 a 30 Ha; 11 de 30 a 40 Ha.; 5 de 50 a 60 Ha.; 2 de més de 60 Ha.. Per tant, un total de 36 jornalers. En la mateixa data, segurament, i a través dels documents esmentats caldria afegir que la superfície cultivada de secà devia ser d'un total de 25 Ha.. Per un altre document cal afirmar que hi havia en el terme municipal unes 5.000 oliveres. Les patates, però, eren la principal font d'ingressos de la pagesia de la Garriga. L'extensió del terme municipal era i és, d'aproximadament uns 20 km².

El sector industrial estava format per fàbriques de teixits, filatures i ebenisteries principalment. Una relació datada a 8 de febrer de 1936 dona constància de 6 fàbriques i 205 obrers, però és molt parcial i inexacta de la realitat d'aquest sector, ja que, per exemple, algunes indústries, dedicades al metall, perfumeries,

gasoses i sifons, arts gràfiques, o la indústria balnearia, no apareixen en l'esmentada relació, com tampoc es fa referència als transports ni als comerços, cosa que ens dona una visió raquítica de l'activitat dels sectors secundari i terciari, ja que en realitat no era així la dinàmica de producció de la població.

La Garriga vivia en una època de vaguistes i aturats. El descontentament era ben palès en moltes famílies.

Cal fer notar, també, l'arribada, poc abans dels inicis de la revolta, de molta gent forastera, bàsicament barcelonina, que, com cada any, s'instal·lava a la població per passar l'estiu. Gent que formarà part d'una població accidental i contribuirà a l'increment poblacional ja escrit, i que cal afegir en qualsevol anàlisi sobre les mentalitats de l'època i del moment a la Garriga. Molts d'ells eren els que ocupaven les torres en que gran quantitat es trobaven emplaçades des de començaments de segle a la població, quan el Modernisme modelava el poble.

El repartiment del vot a les darreres eleccions esdevingudes el 16 de febrer havia anat de la manera següent: Sobre un cens de 1.884 votants, dels qui 576 s'havien abstingut, 757 vots havien estat a favor de la candidatura del Front Català d'Ordre i 549 havien votat a favor del Front Popular d'Esquerra. Un total, per tant, de 200 vots de diferència, que demostrava l'equilibri d'opcions, o si es vol, una opció dretana de la gent de la Garriga, amb un pes específic molt important de la gent d'esquerra,

Feta l'anàlisi d'alguns trets importants de la població, enfoquem decididament el període concret de la revolució i guerra de 1936-1939.

Revolució contra aixecament

L'Església i la Rectoria començaren a cremar el dimarts dia 21 de juliol, desapareixent l'Arxiu i part de la Biblioteca de la Parròquia. Pocs dies després, l'Església flamejava de nou. Les campanes foren llançades daltabaix del campanar i a la Plaça de l'Església foren apilades i cremades gran quantitat d'imatges, quadres i llibres de caràcter religiós, que la gent portava a causa d'una crida, no se sabia massa bé feta per qui. Poc després es constituïa la nova Corporació local amb gent de les llistes que formaren el Front d'Esquerres, donant interpretació i compliment al Decret de la Generalitat sobre aital qüestió. La convocatòria municipal anava signada, junt al segell de l'Ajuntament, pel Sindicat Únic de Treballadors de la Garriga i per la FAI, Grup Anarquista "Rebeldia". El Comitè revolucionari s'havia posat en marxa.

Des del primer moment sobresurt de la documentació de l'època, la preocupació que tenia el Departament de Governació de la Generalitat per les finques ocupades pel Comitè, entre elles les denominades "La Viña", el "Mas Balcells", el "Mas Bonavista", i "Can Rector". Governació volia saber si havien estat ocupades pel fet que els seus propietaris, cubans, i argentins, estessin implicats en el moviment feixista. En cas contrari quedava clarament escrit que calia evitar reclamacions per via diplomàtica.

Certament, les ocupacions eren importants. En el mes de setembre, la documentació ens dona fe que les existències escassejaven, cosa que prova que la Garriga no estava pendent únicament del que abans s'assenyalava. Alguns fets en relació als aliments bé ho palesen, ja que, per exemple, eren demanats amb insistència, a la Delegació de Proveïments de la Generalitat, bacallà per als nens madrilenys refugiats, sucre mongetes i cigrons.

Calia organitzar un nou sistema d'avituallament, i mentre alguns aliments eren intercanviats entre pobles veïns, les vendes d'alguns articles, en especial el blat, eren controlades i motiu de sancions per als qui contravenien les ordres del Comitè. Aquestes eren recorribles, però en cas desestimatori, eren ràpidament executades amb possibilitat d'ocupació de les botigues.

Era evident que el Comitè local de Milícies Antifeixistes volia portar endavant la iniciativa revolucionària.

En mig de la documentació ordenada, sobresurten uns documents que demostren una forta preocupació per la cultura. Efectivament, encetat el mes de desembre, l'Ajuntament s'adreçava al Company-President de la Junta de Museus de Barcelona, i demanava que aquesta es dignes a nomenar, com a delegat seu a la Garriga, l'artista Jaume Llongueras, per tal de procedir a l'ordenació de material, que des de diferents llocs i propietaris, havia passat a ser Patrimoni del poble. En aquells moments, cinc mestres, d'acord amb el CENU, prenién plaça a la Garriga. El panorama educatiu semblava força resolt, car a finals d'any calia sumar al grup de mestres existents, quatre més, arribats amb els nens evacuats de Madrid.

Tanmateix, però, l'any 1936 es tancava amb una de les pàgines més difícils, més revolucionàries i alhora més tràgiques de la història de la Garriga, ja que d'ençà del 2 d'agost havien estat assassinades una xifra important de persones que el vendaval revolucionari podria explicar, però difícilment justificar. Podrien ser diverses les causes: L'existència de diferències ideològiques/personals entre els executors i executats, que provocaren, en un moment de follia col·lectiva, la mort d'unes persones que devien representar, als ulls dels executors, el poder social establert des de feia molts anys. Potser, també, l'actitud religiosa que mantenia a la població immòbil i sostreta a la necessitat d'un canvi general, i la creença que les persones afins a la revolta feixista havien de ser eliminades urgentment, també en podien ser les causes, difícilment, per altra banda, d'esbrinar a hores d'ara. Sigui com sigui, la repressió serà present al llarg de molts mesos a la població, inicialment començada per un sector de població, sota l'empara de la revolta, i continuada després pel bombardeig de finals de gener de 1939, causat per l'aviació franquista, i poc després pels afusellaments d'alguns garriguencs al camp de la Bota, morts també de difícil justificació, per part de la legalitat del règim guanyador en aquell conflicte.

1937: El canvi sofert per l'Ajuntament i el Municipi L'aixecament dels pagesos el dia 1 de gener de 1937

L'enfrontament entre Comitè-Ajuntament i alguns sectors de la població garriguenca arribà a un punt de paroxisme a començaments de 1937. L'enfrontament d'alguns membres del Comitè contra els pagesos i de rebot contra la població arribà a un punt culminant que podia haver acabat amb víctimes i podia haver portat la Garriga a una situació imprevisible.

A partir de l'agost de 1936, la Generalitat havia establert l'ingrés obligatori dels pagesos dins de la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya, la FSAC. Aquesta era una Federació única de Cooperatives Agràries dirigida per la Unió de Rabassaires, i certament hagué de viure enmig de conflictes, ja que difícilment els sistemes de producció i distribució agraris s'acomodaren al que, en diferents llocs, alguns sectors anarquistes tenien i volien portar a la pràctica a tra-

vés del col·lectivisme. El conflicte de la Fatarella, poble situat a la Terra Alta, fou el més sagnant entre els conflictes que sorgiren sobre aquesta qüestió, ja que, el mes de gener de 1937, moriren cinquanta pagesos autònoms lluitant contra una expedició que volia imposar-los la col·lectivització. Cal recordar que la pagesia esmentada compta amb l'ajut de la Unió de Rabassaires i del PSU.

Excepció feta de les morts, l'explicació dels esdeveniments que portaren a forts enfrontaments, la podem aplicar a la Garriga. Els pagesos es resistien a les col·lectivitzacions que sobre el camp el Comitè aplicava. Per la seva banda, el Comitè volia que els pagesos lliuessin i no amaguessin el menjar que tenien sota el seu control, quan a la Garriga es necessitava una bona organització de proveïments. Els enfrontaments van anar creixent, i l'espiral de malestar augmentà també a causa de la situació revolucionària i de repressió que al llarg d'alguns mesos la població havia patit. L'1 de gener, la pagesia s'enfrontà contra el Comitè, i l'aldarull fou prou important, ja que no havien passat gaires hores de l'inici dels fets quan diversos camions de la CNT-FAI de Granollers, amb gent armada, feien acte de presència a la Garriga. A l'ensems, Guàrdies d'Assalt procedents de Barcelona, cridats pel PSUC de la Garriga, feien també la seva aparició, armats. Eroles, anarquista, Cap de policia de Barcelona, també arribà acompanyat de més gent armada. S'entrà en negociacions, i s'evità que la sang corrés per la Garriga. El poble convocat espontàniament a sota el balcó de l'Ajuntament fou pregat de tenir calma, i així va succeir. S'havia començat amb un conflicte localitzat entre pagesos i Comitè, i havia acabat barrejant-s'hi el poble. El PSUC de la Garriga s'havia posat decididament en contra del Comitè i assumia un paper directriu en les negociacions en detriment del poder anarquista local, fet que cada vegada s'aniria palesant més. Poc temps després, el dia 4 de gener i donat que el mateix dia dels fets esmentats el Consell Municipal havia dimitit per considerar-ho necessari davant de la situació real de la Garriga, es procedia a constituir un nou Ajuntament. En efecte, les organitzacions polítiques i sindicals garriguenques, amb una representació de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, procedien a fer-ho. Signaven el document de constitució, membres de la CNT, de l'ERC, de l'UGT i de la Unió de Rabassaires. Quedant vacants els llocs corresponents al POUM i a Acció Catalana.

Les dificultats de la pràctica revolucionària

El nou Ajuntament es llançà a cercar crèdits i autoritzacions a la Conselleria de Finances de la Generalitat, i gravà la venda d'articles considerats com de luxe o que eren de primera necessitat. Les dificultats de control sobre els preus de venda continuaven sent difícils de portar a cap, i per això, el mes de febrer, es publicava un pregó per a tots els comerciants en general i per a la Col·lectivitat de Flequers en especial, a causa de les denúncies fetes per particulars, per falta de pes, augment de preus i qualitat dolenta dels gèneres. Per altra banda, la Generalitat forçava les col·lectivitzacions per una normalització al màxim de l'economia de Catalunya. L'Ajuntament garriguenc rebia, d'acord amb això, un ofici que comunicà urgentment a totes les empreses que no tenien encara el Comitè de Control legalitzat o en tràmit de legalització, avisant-los que, si no solucionaven aquest tràmit, al cap de cinc dies els serien suspeses les operacions bancàries i comercials. El mes de març, la finca "El Padró" era cedida a l'Agrupació Naturòcrata, que va cuidar del conreu i va destinar-la a fins pedagògics. Durant el

mes d'abril, les multes als botiguers continuaven, per vendes a preus superiors a les taxes fixades. Era evident que costava portar a terme el canvi revolucionari.

Els fets de maig havien tingut el seu ressò a la població. Hi hagué un troteig prop del local del Comitè, entre gent de la FAI i gent de l'UGT, però les coses no arribaren a tenyir-se de sang. De fet, es reflectien els greus problemes que a nivell de direccions polítiques constreïen el moviment revolucionari. No hi ha però, cap document a l'Arxiu Municipal que parli de manera clara del que va succeir. La notícia dels Fets, l'hem de descobrir a finals de maig, a través d'una relació documental de les armes lliurades al Consell Municipal, per la CNT i les Joventuts Llibertàries de la Garriga. Per tant, el silenci documental és pràcticament total. Fins i tot, la publicació UNIÓN, subtitulada Òrgan del Front Popular Antifeixista de la Garriga, no fa referència als fets ocorreguts a la població (3).

A començaments de juny, segons les dades lliurades a la Conselleria de Proveïments de la Generalitat, la població arribava a 4.362 persones. Escassetat d'articles alimentaris i augment del nombre de refugiats d'Euzkadi, amb la conseqüent necessitat de reserva de noves vivendes, donaven com a resultat unes fortes tensions. Era per això que l'Ajuntament demanava, al Delegat General d'Ordre Públic, que destinés tres parelles de Guàrdies d'Assalt a la població a fi d'evitar alteracions de l'ordre.

És interessant destacar de la documentació la que fa referència als enfrontaments entre els pagesos i l'Ajuntament, cosa que fou constant al llarg de l'any. Amb el canvi d'Ajuntament, la pagesia tampoc es sentia satisfeta. El mes d'agost, i com a exemple d'aquestes tensions, es publicava un Ban exigint dels rabassaires i agricultors que presentessin, en el termini de tres dies, una declaració jurada dels llegums, tubèrculs i cereals de què disposaven en aquells moments. Les denúncies per infraccions dels Sindicat agrícola i cooperatiu eren abundants. Se'ls recordava que hi havia blat amagat i que els garriguencs no tenien pa; que es portava bestiar a vendre fora de la població; que hi havia gran quantitat de patates amagades i que el poble no podia menjar. Els Ajuntaments de la Garriga, l'Ametlla, i de Cànoves i Samalús, coordinaven esforços per al control dels agricultors, però, malgrat això, els pagesos de la població no volien posar-se a ratlla encara que les necessitats per augment de població eren ben paleses i el perill d'aldarulls era imminent. Per altra banda, la Conselleria de Proveïments de la Generalitat havia negat el permís per obtenir patates de la comarca d'Osona. Un comunicat datat a 14 de desembre, cursat a la Conselleria de Governació i Assistència Social, és descoratjador. Al final de l'escrit, s'indicava el que calia fer per afrontar la greu situació.

Resistència i sofriment: De 1938 als inicis de 1939

Segons les dades documentals del mes de març de 1938 la població arribava a 10.000 habitants. La Junta de Defensa Passiva que era la que ratificava aquestes dades, endegava amb rapidesa la construcció de tres refugis, dos situats a l'extrem i un altre al centre de la població en previsió d'algun bombardeig. L'Ajuntament, malgrat els moments que es vivien, continuava la seva acció d'ocupació de les finques desallotjades com així succeïa amb la de Carles de Rosselló, per destinar-la a la producció agrària en benefici comunal. El darrer dia del mes de

maig de 1938, l'aviació franquista bombardejava salvatgement la població indefensa de la veïna Ciutat de Granollers. Gran quantitat de ferits foren portats a la Garriga, a l'Hospital Militar número 6. Les escenes esgarrifoses de mutilacions i morts, foren l'exordi que visqueren els garriguencs mesos abans d'un nou bombardeig —aquesta vegada sobre la Garriga— que donà un balanç no tan crescut de morts i ferits, suficients, però, per a posar en alerta l'ànim —revolucionari o no— de la població, davant dels resultats contundents de la metralla. A mesura que passaven els mesos, la subsistència era una necessitat a cobrir, cada vegada amb més urgència. Els litres de llet disminuïen al mes d'agost, en 40 o 50 per dia, conseqüència de la calor i de la falta de pinso per al bestiar. Igualment es confirmava la disminució d'un 70% de l'aviram. La Junta de Defensa Passiva duplicava esforços: demanava als cafès que en cas de bombardeig retiressin taules i cadires, per acollir la gent, es preocupava per explicar la situació i condicions dels refugis, s'esforçava en puntualitzar els tocs d'alarma en cas d'atac de l'aviació franquista. Els missatges entre la Junta Local de Defensa Passiva i la Nacional de Catalunya omplen pràcticament tots els documents de l'Arxiu Municipal, a partir del mes d'agost. Sembla que la preocupació vital era continuar vivint com fos, deixant de banda la revolució, la frustrada revolució llibertària, que la Garriga havia viscut durant alguns mesos. Encara, el mes de gener de 1939, el Comissari Municipal de la Garriga, signava a sota de les notificacions de la Comissaria Municipal de la Garriga —no Ajuntament— decrets que imposaven una taxa a algunes vendes. Ara bé, no hi ha cap constància que aquests tributs fossin pagats i ingressats a la Comissaria Municipal. Era ja hora tardana. A les acaballes del mes de gener, la Garriga patia els efectes de dos bombardeigs. L'atabalament fou descomunal. Els morts foren 13, fet que demostra la vilesa de l'atac, ja que fou contra una població indefensa i totalment desconcertada pels efectes de la retirada.

L'1 de febrer de 1939, i després d'estar tres dies i mig a les seves portes i d'un parell de bombardeigs, les tropes de Franco entraven i ocupaven la Garriga. Feia pocs dies que s'havien extingit els sorolls de les columnes de gent que fugien cap a França. Uns altres estadants, militars en quantitat, s'establien en lloc dels refugiats i fugitius. Començaven, però les repressions i la presó i la mort per a alguns. S'iniciava un nou període.

Cal fer algunes reflexions davant d'alguns dels fets esdevinguts a la població:

1.— Durant els primers mesos es cometeren tropells i assassinats de persones que simbolitzaven la imatge del conservadorisme i del clericalisme. La repressió, però, durant el conflicte i com a seqüela d'aquest, fou portada a terme per una i altra banda, ja que les morts per bombardeig i pels afusellaments entren clarament dintre d'aquesta tipologia. La mort, a més, es cobrà moltes vides, en el Front especialment, i en aquests casos en el bàndol republicà més que no pas en l'altre (4).

2.— Foren moltes les ocupacions de propietats. Aquestes mesures foren portades a terme dràsticament i positivament, en general, ja que les vivendes ocupades foren destinades especialment a l'allotjament de milers de refugiats. Això, però, no evità, ans al contrari, moltes dificultats d'ordre i organització. El cas d'ocupacions de terres de conreu o ermes i les seves transformacions, formen part d'un dels capítols més interessants d'anàlisi econòmic de la població. Moltes petites parcel·les foren millorades.

- 3.— El gran augment de població comportà diversos problemes, difícilment solucionats per la manca de recursos de l'Ajuntament. El control de reserves alimentàries i de les disposicions sobre el racionament es va fer cada vegada més difícil. La contrarevolució, lògicament, existia des del primer moment.
- 4.— D'antuvi va ser important l'atenció que es donà a l'ensenyament. Calia donar nous continguts a l'educació, i pot dir-se que, en general i ateses les circumstàncies, els mestres deixaren un bon record humà i professional del seu pas.
- 5.— Des del començament de la guerra, tingueren gran importància alguns membres faistes. D'ençà del mes d'agost de 1937, hi ha un canvi dins de les estructures de poder municipal. Perd relativa importància la FAI es liquida el POUM. A partir d'aquesta època es passà a una situació de clara organització-resistència, davant del caire que prengué la guerra.
- 6.— Revolució-Guerra: La Garriga visqué amb intensitat les dues situacions per altra banda ben difícils de destriar. Que s'assimilés o no el procés revolucionari, de manera intensa, honesta, o com a circumstància, forma part de l'estudi de les mentalitats de l'època. Exemples, però, n'hi ha per constatar que la revolució fou l'eix més important que dominà la vida dels garriguencs, fins practicament sis mesos abans d'acabar la guerra i d'acabar aquesta amb la revolució.

Notes

1. Amb posterioritat a aquesta Ponència fruit d'un treball de recerca en 600 documents aproximadament, va ser editat el llibre "Revolta i Guerra Civil a la Garriga (Vallès Oriental) - 1936-1939". Aquest llibre tracta amb més profunditat el tema del conflicte, utilitzant major nombre de documents i altres fonts d'investigació, a part de les de l'Arxiu Històric. Vegi's: GARRIGA ANDREU, Joan, "Revolta i Guerra Civil (Vallès Oriental) 1936-1939". Ed. L'Aixernador, edicions Argentonines, Juliol 1986.

2. Un article sobre aquest tema em va ser publicat a la Revista "L'Avenç", n.º 40, juliol-agost 1981, amb el títol: "La Garriga, 1 de gener de 1937. L'aixecament dels pagesos". Pàgs. 61-64. Hi ha un treball sobre aquest esdeveniment fet per Martí Suñol Genís, no publicat, però molt interessant. Va ser presentat en una Ponència del Centre d'Estudis de l'Associació Cultural de Granollers, el dia 6 de març de 1978, amb el títol: "Reflexió a l'entorn dels fets de gener de 1937 a la Garriga".

3. Aquest periòdic bilingüe, de quatre pàgines i venut al preu de 15 cèntims, aparegué cada dissabte, a partir del 20 de març fins al 29 de maig de 1937. No ho va fer el dissabte dia 8 de maig de 1937. La col·lecció completa d'aquest periòdic es troba a l'Arxiu de la Fundació Josep Maurí.

4. Els morts a conseqüència del conflicte van ser, en el cas de la Garriga, d'una xifra força alta. Em remeto, per a un millor coneixement d'aquesta qüestió, al llibre ja esmentat sobre la revolta i la guerra. Com a breu informació, s'adjunten, però les valoracions estadístiques fetes en un total de 120 persones, no totes elles, garriguencs, com ja s'especifica:

	Víctimes	Promig d'edat
1. Garriguencs víctimes de la repressió esdevinguda amb la revolta:		
a) Assassinats	13	48'08
b) Morts a presó	1	22
Total	14	
2. Garriguencs víctimes de l'aixecament militar i de la repressió feixista/franquista:		
a) al front	28	25'7
b) morts per les ferides	1	18
c) bombardeig de la Garriga	8	21'3
d) altres bombardeigs	2	40'5
e) afusellats	7	40'2
Total	46	
3. Total de garriguencs morts:	60	30'8
4. Persones no garriguenques i domiciliades a la Garriga per raons de la seva comunitat, que foren assassinades:	2	sense dades
5. Persones assassinades, no garriguenques, relacionades especialment amb la població:	3	No suficientment representatiu
6. Persones no garriguenques, víctimes del bombardeig feixista/franquista de 29/1/39:	5	22'4
7. Altres víctimes forasters o de veïnatge desconegut:		
a) registrades a la Garriga per mort violenta	5	43
b) morts a partir d'1/2/39 per arma de foc o seqüeles de guerra	4	23
c) soldats morts a la clínica militar	38	28'8
d) Persones mortes a la clínica, per causa del bombardeig de Granollers	3	52'5
8. Cadència temporal dels morts garriguencs, de 2 d'agost de 1936 a 12 de març de 1939		
5 mesos (aprox) de 1936	12	49'3
12 mesos de 1937	2	24'5
12 mesos de 1938	26	25'6
2 mesos i mig (aprox) de 1939	20	30'6